

Repliker och kommentarer*

VEIKKO REINIKAINEN

Sveriges industrikris — en finländsk kommentar

Även om den svenska krisen delvis kan förklaras med löneutvecklingen, är det nödvändigt att också beakta handelspolitikens verkningar, kronans ställning och världsekonominns långtidsfluktuationer, hävdar Veikko Reinikainen i denna kommentar till Pehr Wisséns artikel i Ekonomisk Debatt 3/1983.

Den ekonomiska situationen i Sverige har under de senaste åren varit det mest intressanta ekonomiska problemet i Norden. Skälet till detta är att det är fråga om problem som uppstått i ett land som varit en av ledarna i den ekonomiska utvecklingen. Med tanke på den dominerande roll stabiliseringspolitiska frågeställningar har spelat i den svenska debatten läste jag med stort in-

Tf professor VEIKKO REINIKAINEN är verksam vid Handelshögskolan i Åbo. Hans forskning rör internationell ekonomi och ekonomisk förändrighet.

tesse Pehr Wisséns artikel, "Sveriges industrikris: ett långsiktigt problem", i Ekonomisk Debatt 3/1983. Wissén hävdade bl a att kostnadskrisen vid mitten av 1970-talet inte är en tillräcklig förklaring till den industriella stagnationen i Sverige. Han behandlade även i övrigt problemen som de långsiktiga problemen de uppenbarligen är. Det sätt på vilket Wissén behandlar Sveriges utveckling presenteras närmare i hans doktorsavhandling (Wissén, 1982). I den ekonomiska debatten finns det dock alternativa sätt att förklara en given utveckling, vare sig det är fråga om olika modeller eller om olika argument. Detta gäller också de fakta Wissén presenterar. Wisséns angreppssätt ger hans analys klarhet och styrka, men det har också styrt tolkningen ganska stramt. Jag vill här föra fram några alternativa förklaringar, baserade på ett mera holistiskt, teoretisk-historiskt angreppssätt.

Produktivtetsutvecklingen

Produktiviteten började i Sverige stiga snabbare i början av 1960-talet och fortsatte att göra det ända till mitten av 1970-talet. Men samtidigt steg också produktlönen snabbt. Enligt Wissén var produktivtetsutvecklingen beroen-

* I denna avdelning välkomnas kommentarer till tidigare bidrag samt korta inlägg med ekonomisk-politisk anknytning.

de av löneutvecklingen, vilket det traditionella EFO-tänkandet inte har beaktat. I Wisséns förklaringsmodell ger de snabbt stigande lönerna upphov till en likaledes snabbt stigande produktivitet. Vad riktningen av verkan beträffar, är det säkerligen så att de snabba inhemska lönehöjningarna befrämjar rationaliseringen men samtidigt hämmar andra investeringar. Det är skäl att fråga sig, om Wissén (a) tillräckligt har beaktat båda dessa effekter och (b) tänkt på andra produktivetsfrämjande faktorer. Särskilt det sistnämnda synes viktigt.

Det faktum att produktiviteten i Sverige började stiga snabbt i början av 1960-talet torde bero på att Sverige var med i friare internationell handel sedan 1960-talets början. Rationaliseringar och ökad specialisering är ju en nödvändig del av anpassningen till frihandel. Tack vare sin produktionsstruktur i början av 1960-talet kunde Sverige effektivt åtnjuta både statistiska och dynamiska frihandelsfördelar, effektivare än t ex Finland. Den snabba produktivitetsoökningen, framkallad genom handelspolitiken, var enligt min mening den primära faktorn i utvecklingen och löneutvecklingen var alltså mer verkan än orsak.

Vad stagnationen sedan mitten av 1970-talet beträffar, var det inte någon allmän rationaliseringsreserv som var uttömd vid mitten av 1970-talet utan det var de uppenbara frihandelsvinsterna som redan hade realiserats. Den svaga efterfrågeutvecklingen betydde också att det i praktiken var omöjligt att realisera de kvarstående dynamiska fördelarna. Möjligen var det Efta-avtalet som var avgörande medan EG-avtalet inte längre hade så stor produktivitetseffekt. Landets komparativa fördelar var ju redan fastslagna och vad man kunde uppnå genom att rationalisera den givna industristrukturen hade till stor del uppnåtts redan under Eftaperioden.

För en fortsatt utveckling hade nya tillväxtstrategier och produktionsidéer behövts, men under frihandeln uppstår en sådan reorientering inte automa-

tiskt. Frihandeln främjar ju specialisering snarare än diversifiering. Man tänker inte på evighetsfrågor så länge det är möjligt att ha framgång med fortsatt specialisering. Denna verkan av frihandeln är nu ett allmänuropeiskt problem. Problemet är svårast just i länder som i början hade en produktionsstruktur som gjorde det möjligt att särskilt effektivt dra nytta av de dynamiska frihandelsfördelarna, t ex Sverige och Västtyskland. Mot denna bakgrund bör man inte överbetona löneutvecklingens betydelse för produktivitetsovecklingen.

Konkurrensförmågan

Ett annat viktigt drag i Wisséns analys är argumentet att 1970-talets chocker träffade en ekonomi i fundamental obalans vilket förklarar de särskilt svåra konsekvenserna. Detta hänger samman med att Wissén ser utvecklingen i längre perspektiv än vad som var vanligt i den valutakurspolitiska debatten, där 1970 ofta har setts som jämviktssituation. Wissén utgår från att den verkliga produktlönen 1950 låg 20 procent under jämviktsnivån. Situationen började snart ändras och sedan ca 1965 låg den verkliga produktlönen över den nivå som var förenlig med långsiktig jämvikt. Konkurrensförmågan var alltså för svag. Detta skall inte betvivlas men i själva verket ger Wisséns angreppssätt inte något klart bevis för hans påstående (jfr Wissén Figur 1). Detta är ett tecken på att obalansargumentet är riktigt men att man måste närma sig problemet också med ett mångsidigt teoretisk-historiskt angreppssätt. Ett enda modelleringssätt är inte tillräckligt utan man måste sätta hänsyn till "the personality of the currency". Faktum är att efter andra världskriget har kronan haft ungefär samma ställning och öde som USA-dollar. I detta hänseende har de svenska analytikerna ofta varit alltför anspråkslösa.

Krisen inom IMF-systemet uppstod bl a därför att dollarn var klart övervärderad i början av sjuttioalet. Följden var att dollarn sedan under den friare

fluktuationen sjönk i förhållande till många andra valutor. Det som efter IMF-systemets kris hände dollarn (före Reagan-epokens återhämtning) borde också ha hänt den svenska kronan. Dessa länder hade ju en likadan ekonomisk situation i form av ohållbart ekonomiskt försprång efter andra världskriget. Produktionskapaciteten i USA och Sverige var oförstörd och dessa länders sk reella konkurrensförmåga var utmärkt. Många andra valutors externa värde var ännu realistiskt. Detta betydde att exportörerna hade ganska brett utrymme i prissättningen. Sedermera har situationen förändrats genom valutakursjusteringar och genom den snabba utvecklingen i andra länder vad den reella konkurrensförmågan beträffar. Det sistnämnda berodde på imitation men senare också på innovationer i andra länder.

Därför är det skäl att fråga sig, om det är möjligt att få fram den verkliga svenska problematiken med en allmän neoklassisk small country-modell, som förutsätter ett givet världsmarknadspris, alltså en oförändrad konkurrenssituation. Konkurrenssituationen ändrades ju fundamentalt under perioden 1950—1980 och det betydde en försämring av Sveriges relativa reella konkurrensförmåga. Om det småningom uppstod obalans i Sverige, orsakades den inte bara av utvecklingen på den svenska faktormarknaden, utan också av den utveckling som skedde på den internationella varumarknaden.

Det är möjligt att det ca 1975, eller särskilt hösten 1982, före devalveringen, enligt någon indikator inte längre rådde brist på priskonkurrensförmåga i Sverige. Men den internationella utvecklingen hade lett till, att en sådan konkurrensförmåga som tidigare, t ex ännu 1965, gjorde jämvikten i Sverige möjlig, inte längre var tillräcklig. Alternativt kan sägas att det mer än tidigare var nödvändigt att skapa konkurrensförmåga med produktlönenivån, eftersom de övriga konkurrenskraftfaktorerna hade förlorat en större eller mindre del av sin styrka. Detta gällde också USA, som tack vare dollarns nyckelva-

lutställning fick motta budskapet klarare och tidigare. För Sveriges del fanns det inte en liknande alarmmekanism och det är svårt att säga, på vilket sätt man borde ha insett vad som höll på att hända. Men lärdomen för andra länder kan ses bara om också varumarknadsutvecklingen beaktas och om konkurrensförmågans reella och monetära aspekter behandlas som helhet. Den neoklassiska tillväxtanalysen tar bara hänsyn till en bråkdel av den relevanta problematiken.

Långa vågor

Min tredje punkt ansluter sig till frågan hur själva stagnationen sedan mitten av sjuttioalet kan förklaras. Enligt Wissén uppstod krisen då de externa chockerna och den svenska kostnadskrisen träffade en ekonomi i obalans. Jag betvivlar att det är fruktbart att utgå från antagandet att en utveckling som betydde långsiktig jämvikt fortfarande i princip var möjlig men att den möjligheten missades av interna skäl. Tillväxtforskaren måste emellertid också vara intresserad av den nyuppkomna debatten om "long cycles/long waves". Länder som varit ledande i den ekonomiska utvecklingen är också de första som måste kämpa mot de historiskt sett oundvikliga svårigheter som man möter när en "long boom" ebbar ut. Det hade inte varit något under om renässansen i long waveforskningen hade uppstått just i Sverige.

Förklaringen till långtidsfluktuationerna måste nödvändigtvis vara eklektisk och teoretisk-historisk. På sätt och vis är teknologiarargumentet (Schumpeter) fortfarande ett av de mest fruktbara och det har också rönt det största intresset (t ex Mensch). Det leder också till frågeställningar som är nära sammankopplade med vad som sades ovan. Detta förutsätter att vi inte tänker bara på långtida fluktuationer i den allmänna teknologiska utvecklingen utan också på den tekniska utvecklingens innehåll. Trots amerikanernas skepticism ligger det en hel del sanning i uppfattningen att långa expansionsperioder i

ekonomisk historia karakteriseras av uppkomsten av nya industrier och andra nya aktiviteter, medan rationaliseringsinvesteringarna dominerar scenen, pga fluktuationer i den tekniska utvecklingen, under långa gråa perioder. I sofistikerad form väcker denna long wave-uppfattning nu allt större intresse (van Duijn). Troligen upplevde man i Sverige under 1960-talet en vändpunkt i detta hänseende. Sedan dess har industrin rationaliserat ivrigt inte bara därför att den upplevde en viss löneutveckling som externt given faktor, utan därför att det inte funnits tillräckligt med idéer som kunnat omsättas i nya industriella aktiviteter.

Det synes vidare vara så, att sambandet mellan det traditionella long wave-argumentet och det ovan antydda frihandelsargumentet kan ses med hjälp av den evolutionära teori om ekonomisk förändring som just nu håller på att utvecklas (Nelson & Winter). Utan att här närmare gå in på denna teori kan man notera tendensen till "lateral rigidity" som enligt denna uppfattning ligger starkt inbyggd i företagsplaneringen och i företagens sökprocess. Fördelar som gett framgång utnyttjas till det extrema. Frihandeln stärker just denna tendens. Detsamma gör också i speciellt hög grad en sådan internationalisering av produktionen som går utöver traditionell handel och som varit så viktig i Sverige. Internationalisering betyder ju att företaget växer genom territorial expansion med hjälp av sina speciella, redan befintliga fördelar, utan sådan vidare diversifiering som vore nödvändig vid traditionell tillväxt. Frihandeln och internationaliseringen har fört med sig många fördelar men de har också påverkat företagsplaneringens inriktning och därigenom den totalekonomiska utvecklingen mer i Sverige än i många andra länder. Krisen uppstod därför att starkt inbyggda mekanismer hade befrämjat ett snävt inriktat sökande i företagen, inte bara därför att det inte längre fanns "slack" som kunde bortrationaliseras.

Samtidigt var dock reserven för frihandelsvinsterna nästan uttömd. Klart

är alltså att handelspolitiken måste beaktas i en eklektisk förklaring av långtidsfluktuationer. Pehr Wisséns analys ger i själva verket en bra beskrivning av ett visst skede i long wave-förloppet. Det sagda betyder, att man inte kan tänka att en ostörd tillväxt av gammal typ verkligen existerade som alternativ och att krisen uppstod då man inte lyckades upprätthålla den balanserade utvecklingen. Störningsfaktorerna såsom den svenska kostnads-krisen och de externa chockerna hade inte betytt så mycket om inte de krafter som upprätthållit en viss epok redan hade förlorat sin styrka. Men det är fråga om fluktuationer, inte om ödesdiger arteriosclerosis.

Sveriges kris — ett åskådningsexempel

I det föregående har jag, liksom Wis-sén, utgått från uppfattningen, att optimal lönsamhet i den öppna sektorn är ett nödvändigt villkor för balanserad utveckling. Med tanke på detta villkor behövs det också just sådan långsikt-analys och dynamisering som Pehr Wisséns avhandling så väl representerar. Det är inte heller skäl att betvivla, att den svenska krisen har försvårats av otillräcklig lönsamhet i den öppna sektorn sedan mitten av 1960-talet. Motsatsen mellan strukturella och monetära störningar har också ofta överdrivits — som om det vore möjligt att bota struk-turella problem utan lönsamhet och in-komstfinansiering.

Å andra sidan kan den ekonomiska politiken inte bestå i att man kontrollerar löneutvecklingen och tar allt annat i ekonomin för givet. Detta ville Pehr Wissén säkerligen inte heller påstå. Vad som därutöver måste beaktas hänger samman bl a med det faktum att ekonomiska kriser inte är abstrakta jämvikts-störningar utan sker i ett visst utvecklingsskede och i en viss omgivning. De tre synpunkter som jag ovan presenterat synes mig vara ytterst viktiga som element i en teoretisk-historisk kristolkning.

För utomstående är Sveriges problem så intressanta därför att t ex vi i

Finland, genom att studera Sveriges erfarenheter, kan förvandla framtidsforskningen från spekulation till empiriskt studium. En aggregerad tillväxtanalys är uppenbarligen inte tillräcklig då företagens tillväxtstrategi av allt att döma har spelat en central roll.

Mera allmänt är den aktuella krisen i de mest avancerade länderna ett tecken på att ett intensifierat försök att växa på basis av redan existerande fördelar leder till kris eftersom företagen inte samtidigt orkar utveckla nya idéer. Därför tenderar perioder av relativt fri handel och perioder av protektionism att följa varandra i ekonomisk historia. Med sin selektiva stödpolitik var Sveri-

ge på väg att repetera detta beteendemönster, men nu har strategin uppenbarligen ändrats.

Referenser

- van Duijn, J.J., [1983], *The Long Wave in Economic Life*. Georg Allen & Unwin. London.
- Mensch, Gerhard, [1975], *Das technologische Patt. Innovationen überwinden die Depression*. Umschau Verlag. Frankfurt am Main.
- Nelson, Richard R., Winter, Sidney G., [1982], *An Evolutionary Theory of Economic Change*. The Belknap Press of the Harvard University Press. Cambridge, Mass.
- Wissén, Pehr [1982], *Wages and Growth in an Open Economy*. Stockholm.
- Wissén, Pehr, [1983], "Sveriges industrikris: Ett långsiktigt problem." *Ekonomisk Debatt*, årg 11, nr 3.